

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
(Београд)

ИЗ МИТОЛОШКЕ ЛЕКСИКЕ

Вирогон

У баточинском крају (централна Србија) забележио сам реч *ви́рогѡн* (/ *виригѡн*) у значењу 'немирњак, немирно дете, ветропир'. Реч се обично употребљава у обраћању, тј. прекору упућеном детету (нпр. „смири се, ви́рогону!“, „седи ви́рогону!“ и сл.), што обично прати благи покрет руке, одозго према темену детета. У лесковачком крају забележен је придевски облик *вирагáн* / *ви́рогáн* / *ви́рогѡн*, у значењу 'несташан, немиран' („ви́рогон детиште“, Митровић 1984).¹ У РСАНУ је забележен облик *ви́рогон* са другачијим значењима: „м покр. 1. в. *ви́хор* (Врњци, Јов. Ћ. 2). 2. в. *ведогоња* (1) (Пирот, Живк. М. 2).“ Фитоним *фи́рогон* (*Eryngium campestre*) забележио је М. Симић у околини Враћа (в. Симоновић 1959: 188),² а исти фитоним, у значењу 'магијска биљка која расте на сувом земљишту', забележио је и М. Златановић у овом крају (Златановић 1998).³ Међутим, под одредницом *фи́ригѡн* Златановић доноси значење: 'место изложено ветру' (Исто).

Ове лексеме, дакле, укључују низ прилично различитих значења: немирно дете, митско биће, ветар, ветровито место, врста биљке. Ипак, чини се да се у основи ових речи налази исти корен, а у њиховим значењима крије се, по свему судећи, заједничка, м и т л о ш к а н и т. На то указује, пре свега, облик *ви́рогон* из РСАНУ, који упућује на познату лексему митолошког значења, *ведогоња*, 'човек видовит,

¹ Аутор наводи и фитониме: *ви́рогѡне* [?], 'врста бодљикаве траве' („Пуно ми је жито с ви́рогѡне“), *вирагѡна*, 'црвени глог' („Кад се неко озбиљно разболи дају му [...] чај од црвеног глога — вирагѡне“).

² Колико је мени познато, у поморавском крају (Јагодина) ова биљка је данас позната под именом *бѣла бѡца*.

³ Аутор даље појашњава: „наге девојке ноћу, на месечини, откопавале су њену прстенасту кртолу и кроз ње гледале момке“.

чији дух за време непогоде напушта тело и бори се са другим таквим духовима да би заштитио свој крај, или чини разна зла људима и по смрти се вампири' (РСАНУ: *веддогоња / вједдогоња 1*).

Шта, у ствари, представљају ови србијански облици у лингвистичко-митолошком смислу?

На лингвистичком плану *виругон* се мора довести у везу са старијим обликом, сложеницом *вихругон*, у значењу 'онај који гони вихорове',⁴ где у првом делу препознајемо лексему *вѣхар*, *-хра* (стсл. *вѣхъъ*, и-е. **weisur-o-s*, исп. Георгиев 1971: *вѣхър*; Skok 1973: *vihar*). Лексичку морфему *вихр-* бележи и РСАНУ у низу облика, исп.: *вихрѣњак* (имен.), *вѣхров*, *вихровиѣ* (прид.), *вихрѣвиѣ* (прил.), укључујући и именичку сложеницу *вихрѣнога*. У облику *виругон* имамо, дакле, сложеницу са спојним вокалом *о*. Ову сложеницу, са сачуваним *х*, познаје бугарски језик: *вихругѣн* ('брз кон', нар. поет.; 'раст. ветругон, *Eryngium campestre*'),⁵ укључујући и низ других сложених образовања са лексичком компонентом *вихр-*, исп.: *вихрубѣец кон* ('кон, който надвива и на вихрите', нар. поет.), *вихругѣд кон* ('брз кон', поет.) и др. (Георгиев 1971: *вѣхър*). И друга наведена значења облика *виругон*, и његових варијаната, налазе се у непосредној или посредној вези са ветром. Такво је, на пример, врњачко *виругон*, врањанско *фиругон* (М. Златановић), а не може се искључити и удео категорије ветра у стварању забележених фитонимских значења. На то, најзад, упућују и наведена митолошка значења.

У другом делу сложенице налази се глагол *гонѣѣ*. Није искључено да је он овде сачувао старија значења (исп. и-е. **gũhei-*, 'ударати'), која су, на пример, забележена у старословенском (*гънанъ*), те санскриту (*ghnānas*, 'који се бије'), шиптарском (*gĵā* 'лов', *gĵanj* 'ловим') итд. (Skok: *gnāti*).⁶ Да је и у облику *виругон* присутно значење 'бити, тући', показује застарели и готово синонимни облик *вѣѣрубѣѣѣ* (исп. буг. *вихрубѣец*), са метафоричким значењем 'пустолов, авантуриста, човек немирног духа', забележен код Јована Стејића (РСАНУ).

⁴ То наводи на претпоставку да се прво значење из РСАНУ не може узети као поуздано, или је оно секундарно, тј. накнадно развијено. Питање је да ли су простим упућивањем на *веддогоњу* и у другом значењу представљене све суштинске особености *виругона* као митског бића.

⁵ Исп. „*вихругѣн* с. м. Раст. *Eriophorum latifolium*“ (Панчевъ 1978). И остали речници понегде дају различите латинске еквиваленте.

⁶ Глагол *гонѣѣ* и у савременом српском језику често укључује, као пратећу компоненту, чин физичке присиле. То је, нпр., случај у пастирској термилошкој сфери, у државно-правној сфери и др. (в. *гѣнѣѣ*, РСАНУ).

Иако је несумњиво да се првобитно значење лексеме *ви(х)рогон* временом раслојило према низу новијих значења, компаративна семантичка анализа, пре свега српског и бугарског облика, показује да се овде може реконструисати основно, заједничко значење — 'онај који гони, туче вихорове, тј. ветрове, који се прегана са ветровима'. Реч је, очито, о лексеми из семантичке категорије *демононима*.⁷

У српској митологији појам ветра има значајно место. По дефиницији, „Ветрови су тајанствене хтоничне силе које на овај свет долазе из земље, из доњег света, кроз јама и пећине“ (Кулишић 1970: *ветар*). Српска етнологија је забележила веровања о божанству ветра коме се приносила жртва. Ветрови могу да буду непријатељи људи, да праве штету, доносе сушу, пљускове, поплаве, градобитне облаке, болести итд. У њима често живе зли духови, демони непогоде (виле, змајеви, але, вештице и др.) (Исто).⁸ У томе посебно место има *вихор*, као врста ветра. Још у античким веровањима умрли преци у виду вихора долазе међу своје потомке, гладни и жедни, иштећи хлеба и вина (Будимир 1969: 117).⁹ У српском народу вихор је: 'снажан ветар велике брзине', 'вртложни ветар, ваздушни вртлог', 'нешто усковитлавно, захваћено вртлогом', 'бура' (РСАНУ). Он значи и 'жестину и силину', 'бујицу', 'метеж, узбурканост', 'опасност, невољу; несигурност' итд. (Исто). За злокобни вихор се верује да га покрећу зла бића и духови који невидљиви обитавају у њему. У вихору играју ђаволи, вештице, стухе и але. У вихору су сватови ђавола, који играју у колу (Кулишић 1970: *вихор*), при чему симбол круга постаје битно магијско одређење ове појаве.¹⁰ Ако се човек нађе у вихору мора да полу-

⁷ Уочљиво је извесно шаренило варијаната облика *виригон*. Пажњу скрећу неколика облика. Наш дублетни облик *виригон*, са вокалом *и* у другом слогу, може се тумачити даљинском вокалском асимилацијом према иницијалном слогу, али је овде можда дошло и до укрштања са неком другом речи, на пример глаголом *вирићти* (исп. у овдашњем крају изреку: „Испод мiре [мирног детета] сто ђавола вiре“). Лексички облик *вириган* вероватно садржи алтернацију *о/а* према моделима свршености / несвршености глаголске радње, откуда и *вираган*, са даљинском асимилацијом према вокалу у последњем слогу. Врањански облик *фиригон* је резултат познате фрикативизације гласа *в* у јужним говорима.

⁸ Под одредницом *ветрѐш*, Гл. Елезовић доноси пример: „Не вѐтри кај анѐтменик“ (Елезовић 1932–1935). О грчко-латинским лексичким и семантичким паралелама и њиховој етимологији в.: Будимир 1969: 253.

⁹ У бугарском *вiхѐрници* су мртвачке пеге (Панчевѐ 1978). Из наведеног примера се види да виле њима могу да „обележе“ људе који им нису у милости.

¹⁰ Да ли у првобитно магијској функцији или не, тек и код поморавског синонима за *виригон*, израза *бѐла бѐца*, јавља се мотив круга у пословици: „у крѓг, у крѓг, па око бѐле бѐце“, у значењу много тражења и лутања па се опет мора на полазно место. На мотив круга подсећа и прстенаста кргола биљке *фиригона* (в. напред).

ди (Исто: *ала*), па је отуда борба против вихора нашла места у басмама и другим заштитним обредима међу Јужним Словенима (исп. Раденковић 1996: 95, 101, 126, 129, 130 и др.). У Његошевом књижевном делу вихор има епитет „луди“ (Стевановић 1983: *вихор*). У РСАНУ под одредницом *вѣхрѣња̋к* стоји значење 'проклетник, враг', а под одредницом *вѣхориѣи* II 2 'беснети, махнитати'.¹¹ Континуитет злог демона вихор је наставио и под плаштом хришћанске религије. Добру илустрацију овоме налазимо у македонској народној поезији:

„суздај се виор од небо,
да њ го зеде (на Марија) Ристоса“
(Браћа Миладинов);

„вихор му вие в гора зелена,
не ми е вихор ву ми е Јуда,
гора трошеше, двори градеше“
(С. Верковић) (РМНП: *виор*).

Елементе сличних веровања о вихору налазимо и код других балканских народа. Код балканских Влаха постоји веровање да демонске снаге стварају ветрове и олује. Влашке *дзуне* играју коло у вихору, а људи се дуго иза тога боје да стану на то место, верујући да то може изазвати разне болести (епилепсију, ушне, носне и очне болести и др.) (Антонијевић 1982: 162, 169).

Ветрови, дакле, имају значајно место у митологији јер доносе временске непогоде и болести. Временске непогоде представљају посебну опасност за земљорадничку и сточарску привреду, а у митологији су у чврстој вези са демонима. Позната су веровања да градобитне облаке предводе натприродна бића („градоносици“), а често и незадовољне душе покојника. У оваквим условима митолошки је отелотворен низ злих демонских бића која предводе опасне ветрове и доносе непогоде. У источној Србији се веровало да *аждаја*, која обично живи у водама, доноси градоносне облаке (Кулишић 1970: *аждаја*). *Ала*, о којој има много веровања у источној Србији, пакости људима у време када дозревају жита. Она предводи црне градобитне облаке, олују, и буру и њима уништава летину. Алом, или *ала(х)уком*, назива се студен ветар северац који, звиждећи, чупа дрвеће из корена и диже кровове на зградама (Исто: *ала*). Слично митско биће, под именом *аламуња*, ја-

¹¹ На фразеолошком плану такође су видљива ова значења, исп.: *ѣадаѣи у вѣѣар*, 'имати падавицу', *ѣмаѣи дивѣи (луди) вѣѣар у глави*, 'бити срдит, махнит, помахнитати', *удариѣи у махниѣи вѣѣар*, у *смуѣене вѣѣрове*, 'расрдити се, разбеснети се, помахнитати' (РСАНУ).

вља се у Лесковачкој Морави у значењу јаког ветра који повија стабла и растура сена и снопове (Зечевић 1981: 66).

На другој страни, против ових злих демона устремљују се у основи добри демони, донекле управљајући атмосферским појавама и контролишући их. Ова, обично мушка, митска бића су, у ствари, заштитници одређеног краја, рода или племена, јер разгоне непогодне ветрове и градоносне облаке („градобранитељи“), а доносе потребну кишу. Чини се да су трагови оваквих веровања сачувани и у фитонимима, вероватно због исконске везе између биљке и атмосферских појава. Једна македонска народна песма, изгледа управо у таквом светлу, помиње биљку *ветроган* (*/ветрогон, ветрогонец, 'трн со големи боцки', Erungium campestre*):

„*ке дувнит ветре од поле,
[...] ке береш [...] трње ветроган
градина ке е заградиш*“

(Т. Никодиноски, РМНП: *ветроган*).

Посебно је индикативна чињеница да се биљка *ветроган* у македонској народној поезији помиње и као средство за заштиту од злог змаја, који је у митологији често отелотворење ветра:

„*ако сакаш да оставиш,
да оставиш змеј од гора,
да собереш грмотрно,
грмотрно, ветрогно*“

(К. Шапкарев, Исто).

Српски етнички простор познаје низ митских бића чија је заједничка карактеристика борба против злих ветрова. У источној Србији се веровало да *змајеви* бране своје село и крај од непогода, доносећи потребну кишу (Кулишић 1970: *змај*). То су бића чији дух пред непогоду напушта тело да би се борио са злим атмосферским силама, на пример *алама*.¹² О вези између змаја (змије) и ветра говоре и поједине басме (Раденковић 1996: 156). На западу и југозападу се врло слична митолошка бића обично јављају под именом *здухач* (*здуха, здухай, здува, здувач, сџухаћ, сџуха, сџува, сџуваћ* — БиХ, Ц. Гора, Санџак), или је то већ поменути *в(ј)едогоња, једогоња* (Бока Котор-

¹² У поморавском крају се данас за неког који ради нешто другима неразумљиво, или дангубно, наизглед без ваљаног разлога, или учинка, каже: „јибѐ нѐке ђле“.

¹³ Етнолози указују на чињеницу да ова веровања потичу још из родовског уређења, упућујући на аналогије са сличним веровањима која постоје на Кавказу (Кулишић 1970: *здухач*).

ска).¹³ Може се отуда претпоставити да овој категорији митских бића припада и *ви́рогон*.

Једно од значајних питања, међутим, везано је за природу овог митског бића. Бугарски примери (в. напред) упућују на претпоставку о траговима коња у овом демонониму. (Митолошка традиција коња добро је позната источном Балкану.) Однос ветра и коња припада старим митолошким универзалијама. М. Будимир у вези са овим истиче да је и сам бог ветрова, Ајол или Еол, имао оца који се звао Коњаник (*Ἰπλότης*), те да његово име садржи семантичко језгро *хишар* (Будимир 1969: 253). У српским басмама има мотива коњаника који се сабљом бори против ветра (Чајкановић 1994, 2: 76). Једна од њих, забележена у Грузи, каже:

„Пошао жуџи човек
на жуџо́ме коњу,
џреко жуџо́г џоља;
носи жуџу сабљу,
да џосече седамдесет и седам вејрова“
(Раденковић 1996: 138).

Судећи по подацима које пружа РСАНУ (исп. одреднице *вѣхор* / *вѣхѡр* 5, 6; *вихрѡнога*), може се претпоставити да је и у српским областима улогу овог демона понегде вршио коњ као митско биће.¹⁴ Утолико пре, што су митска обележја овог бића јасно истакнута од античких спевова до српске народне поезије. Српска етнологија је већ указала на бројне остатке митологизације коња, односно јахача, нарочито у источним крајевима Србије, као делу некада шире старобалканске, трачке области у којој се ово биће, поред змаја и пса, јављало као хтонско и ловачко божанство (Филиповић 1986: 24–69; Будимир 1969: 242–254; Кулишић 1970: *коњ*; Бандић 1991: 37–40). Трачки јунак-коњаник, који је и заштитник стада (Чајкановић 1994, 3: 191), оставио је низ особина у оквиру светковања хришћанског св. Тодора, као што је култ предака.¹⁵ У народним, пак, веровањима посебно се истиче бешњење и лудовање ових митских бића (са јахачима или без њих) одређених дана у години, што симболише риту-

¹⁴ Можда је за истраживања у овом правцу значајна чињеница да се за зељасту биљку у народу познату као *в(ј)ејџрѡгон* (*Egiphorum* из ф. *Surgassae*), поред низа имена, као синоним јавља и име *коњска смрџ*, по свему судећи забележено у југоисточној Србији (Симоновић 1959: 185).

¹⁵ Свакако не случајно, за мошти св. Тодора везује се веровање да лече „бесне“ (Филиповић 1986: 30). Етнологији указују на чињеницу да се штошта што је у вези са коњем у народу употребљава за лечење (Раденковић 1996: 140).

алне поворке мртвих предака,¹⁶ затим особина да могу бити невидљиви, да су силовити и брзи, при чему могу и да лете, њихова диморфна обележја у комбинацији човек–коњ (нпр. горе људи, а доле коњи, попут античких кентаура), осионост према женама, нарочито девојкама итд. (Филиповић 1986: 24–69). Уочљиве су подударности између митског лика српског змаја и коња-демона, као што су отелотворење душе предака, осионост, истицање мушкости и фалофорске симболике, а, на другој страни, страхопоштовање које му људи указују и др. Није искључено да поједина лексичко-семантичка укрштања између ових облика, исп. *коњуха*, 'змија' (Дубровник), *коњушићница*, 'смук' (Вук) (Skok 1973), имају митолошку позадину.

У сваком случају, ово нас посредно упућује на могућност сагледавања *виругона* у контексту летећег демона, вероватно првобитно коњског обличја, чија је традиција на источном делу старог Балкана добро позната. И савремена изоглоса србијанске лексеме *виругон*, која не иде западније од линије Врање–Врњци–Баточина, ако она не буде битније коригована, ишла би у прилог овој претпоставци. Није искључено да је реч о табуисаном божанству, чије је име путем метонимије потиснуто из употребе и заборављено.

У митолошкој традицији српског народа ова диморфна бића-заштитници имају значајно место, што се можда може сагледати и у контексту даље, словенске еволуције трачког јунака-коњаника, односно његовог укрштања са српским врховним божанством. То су често особе које у одсудним тренуцима показују посебна својства. Тако се и за истакнуте појединце из српске историје у народу уврежило мишљење да су родом демонска, обично „змајевита“ бића, управо ових митских карактеристика. Такви су, сматра се, били: Милош Обилић, Вук Бранковић (Змај Огњени Вук), Бановић Секула, Бановић Страхиња, Љутица Богдан, Краљевић Марко, деспот Стефан Лазаревић, Стојан Чупић (Змај од Ноћаја), Марко Миљанов, Мићо Мартинов и др. Једна српска епска песма каже:

*„Што год има Србина јунака,
Свакога су одгајиле виле,
Многога су змајеви родили“*

(Бандић 1991: 168).¹⁷

¹⁶ М. Будимир у том светлу указује на један стих из српске народне поезије: „Мјесечина сја, мртав коња ја“. Има показатеља да су индоевропска племена врло рано коње сматрала олујним демонима (Будимир 1969: 234).

¹⁷ Исп. и: Чајкановић 1994, 2: 86; Кулишић 1970: *змај*; Зечевић 1981: 68, 70–71, 153. М. Будимир указује на то да је у оваквим појавама реч „о териоморфним

Змајевити људи су се одликовали снагом, жустрином и мужевношћу. Већ као деца исказивали су натприродну снагу и необичну мудрост (Зечевић 1981: 70, 150). Чињеница да се српски епски јунаци и национални прваци у народу често сматрају змајевитим, говори о змају и као митском претку који води рачуна о свом племену и свом потомству. Управо из шуме, која је у претхришћанској религији Словена боравиште душа предака, змај брани свој крај, спречава непогоде и шаље потребну кишу усевима (Исто: 72). Ово је, у исто време, била и добра основа за хришћанизацију овог митског бића, чије елементе налазимо у лику једног броја светитеља. Тако, у хришћанској митологији ветровима могу управљати св. Павле, св. Пантелија, Три Јерарха, св. Стеван Ветровити, св. Никола, па и св. Сава (Чајкановић 1994, 2: 77, 497, 498).¹⁸ Лакомисленост, непромишљеност, несталност (исп. *вѣйройѣир* / *вјѣйрѣйир*, РСАНУ), па и грубост, осиноност, особине су које су се „народним змајевима“ вероватно приписивале аналошки према природи ветра као атмосферске појаве.¹⁹ Није искључено и да су се оне тек касније надграђивале, посебно након свођења овог митског бића на свет дечије наиве.²⁰

*

Да закључим. Лексема *ви́рогон* је вероватно лексичко-митолошки сурвивал који своје еквиваленте налази у групи демононима заједно са *вѣйрогоњом*, *вѣйробијом*, *вѣйройѣиром*, *вѣйровњаком*, *вјѣйрењаком* и сл.²¹ У његовој митолошкој еволуцији укрстило се старобалканско митско биће, чије су рефлексije у облику коња још увек препознатљиве. На другој страни, део његових особина пренесене су на хришћански митолошки корпус. Као многе друге преживеле мито-

душама херојских родоначелника“, које могу да отхране изузетне јунаке, што илуструје презименом *Кобилић* за Милоша Обилића (Будимир 1969: 246).

¹⁸ Св. Никола, који превози душе на онај свет, јавља се понекад управо као коњаник (Исто 3: 48, 203).

¹⁹ Ведогоње су, нпр., телом биле на земљи, а духом у ваздуху, што је симбол те несталности. Исп. метафоричке изразе у српском, типа: *глава му је у облацима* („*вѣйрљив*“), одакле и значење беса и лудости, повезано са ветром (в. напред). Вероватно је и магијска улога поменуте биљке *фирогон* управо да залуди некога, да му одузме моћ расуђивања и здрав разум. Тај шунаљ предмет кроз који се гледа за ту прилику „је у некој вези са коњем“ (Раденковић 1996: 140).

²⁰ То је можда садржано у поморавском изразу *ми́сли да се једе свѣ шѣо леѣиѣ*, који се употребљава за лакомислено, непромишљено и неискусно чељаде.

²¹ Исп. у РСАНУ и: *вѣйрењаковић*, *вѣйройѣировић*, *вјѣйрѣк*, *вјѣйриле*, *вјѣйрогоњѣк*, *вјѣйрѣолија*, *вјѣйрѣоња* и др.

лошке лексеме, и *вирогон* је добрим делом данас опстао тек у појмовном свету дечијег круга, сведочећи о преживелости овог митолошког обрасца. То што се у појединим крајевима Србије и данас мушка деца, понекад готово више из милоште, зову *вирогонима*, остаци су једне колективне свести која сведочи о архетипској потреби да мушко дете буде моћно, снажно, мудро, у роду и племену поштовано, прерастајући у заштитника свог племена и свог народа коме се несребично жртвује. То је остатак старог система вредности у српском народу, племенитог вредносног начела које ће се са крајем XX века, изгледа, неповратно изгубити у прошлост.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић 1982: Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских сџочара*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1–194.
- Бандић 1991: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 њојмова*, Нолит, Београд, 1–368.
- Будимир 1969: Милан Будимир, *Са балканских исџочника*, Српска књижевна заграда, Београд, 1–284.
- Георгиев 1971: Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. Заимов, *Български етимологичен речник*, I, Българска академия на науките, Софија.
- Елезовић 1932–1935: Гл. Елезовић, *Речник косовско-меџохиског дијалекта*, Српски дијалектолошки зборник, IV (I део), VI (II део), Српска краљевска академија, Београд.
- Зечевић 1981: Слободан Зечевић, *Митска бића српских предања*, „Вук Караџић“, Београд — Етнографски музеј, Београд, 1–226.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Учитељски факултет, Врање.
- Кулишић 1970: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд.
- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Панчевъ 1978: Найден Геровъ, *Речник на българския език, Дополнение* (Т. Панчевъ), Софија (фототипија).
- Раденковић 1996: Љубинко Раденковић, *Симболика светиа у народној магији Јужних Словена*, Просвета, Ниш — Балканолошки институт САНУ, Ниш–Београд, 1–392.
- РМНП 1983–1993: *Речник на македонската народна поезија*, I–III, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- РСАНУ 1959–1996: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–15, Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски (/српски) језик, Београд.
- Симоновић 1959: Драгутин Симоновић, *Бошанички речник*, Српска академија наука, посебна издања, CCCXVIII, Београд.

-
- Skok 1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Стевановић 1983: Михаило Стевановић и сарадници, *Речник језика Пејра II Петровића Његоша*, I–II, Београд–Титоград–Цетиње.
- Филиповић 1986: Миленко С. Филиповић, *Трачки коњаник*, Просвета, Београд, 1–356.
- Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, 1–5, Српска књижевна задруга — Београдски графички и издавачки завод — Просвета — Партедон, Београд.